

Kornai János

LÁTLELET

Tanulmányok a magyar
állapotokról

Kornai János ■ Látletet – Tanulmányok a magyar állapotokról
© Kornai János, 2017

Illusztráció ■ Tettamanti Béla
© Tettamanti Béla, 2017
A szerző fotója ■ Fazekas István

HVG Könyvek

ISBN 978-963-304-513-8

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2017
Felelős kiadó: Szauer Péter
www.hvgkonyvek.hu

Szerkesztette ■ Patkós Anna
Tipográfiai terv ■ Környei Anikó
Nyomdai előkészítés ■ Szalai Éva

Nyomás: AduPrint Kft.
Felelős vezető: Tóth Zoltán

Zsuzsának

Tartalom

ELŐSZÓ	9
1. SZÁMVETÉS [2011. január]	19
Demokrácia 22 Sajtószabadság 26 Jogállam 27 Kapitalizmus 29 Magántulajdon 31 Növekedés és fejlődés 32 Elosztás 39 Bizalom 44 Összegezés 46	
2. KÖZPONTOSÍTÁS ÉS KAPITALISTA PIACGAZDASÁG [2012. január]	49
Példák 52 Érvek pró és kontra 60 Hatalom és központosítás 68 Bizalmat aláásó „együttélés” 71 Állami önkényeskedés – és a piac reakciója 77 Mit várok ettől az írástól? 82	
3. FENYEGETŐ VESZÉLYEK [2014. május]	85
Posztkommunista demokráciák, autokráciák és diktatúrák 89 Nacionalizmus 92 A radikalizálódás és az expanzió veszélye 93 Zárógondolatok 95	
4. PÉLDAKÉPÜNK: KÍNA? [2014. augusztus]	97
Kína fejlődési pályája – a rohamos növekedés periódusa 101 Kína fejlődési pályája – a lassuló növekedés periódusa 105 Kína jövője? 109 Képes-e Magyarország követni a kínai példát? 110 A pozitív elemzés összefoglalása 112 Kívánatos-e Magyarország számára a kínai példa követése? 113 Van-e értelme erről vitatkozni? 115	

5.	U KANYAR MAGYARORSZÁGON [2015. április]	117
	Elfordulás a demokráciától, a jogállamtól, a magántulajdontól és a civil társadalomtól – megszállott központosítási törekvés 119 Az állam és a piac viszonya – torz szimbiózis 125 Intellektuális csapdák és félreértések 129 A nacionalizmus veszélyei és a „pávatánc” 137 Az „ideológiai” szféra 142 A jövő lehetséges forgatókönyvei 144	
6.	MÉG EGYSZER A „RENDSZERPARADIGMÁRÓL” [2016. október]	153
	ELSŐ RÉSZ ■ KAPITALISTA VERSUS SZOCIALISTA RENDSZER	157
	Rendszer 157 Típusok és jellemzőik 160 A posztoszocialista régió országainak besorolása a „kapitalista <i>versus</i> szocialista rendszer” tipológia szerint 166 Statikus ábrázolás és az átmenetek 170 A kapitalizmus <i>versus</i> szocializmus tipológia magyarázó ereje 172	
	MÁSODIK RÉSZ ■ A KÉT NAGY RENDSZER VÁLTOZATAI, ALTERNATÍV POLITIKAI-KORMÁNYZATI FORMÁK	175
	A nagy rendszerek változatai 175 Demokrácia, autokrácia, diktatúra 177 Az autokrácia és a diktatúra puhasága–keménysége 183 A két tipológia viszonya 185 A posztoszocialista országok besorolása a politikai-kormányzati formák tipológiája szerint 187 Az autokrácia elnevezés védelmében 192 A „demokratizálás harmadik hullámának” elapadása 194 A térképek empirikus alátámasztásáról 197	
	HARMADIK RÉSZ ■ MAGYARORSZÁG HELYE A KÉT TIPOLÓGIA SZERINT	200
	Az általános gondolkodási keret szembesítése a magyarországi tapasztalattal 200 A magyarországi kapitalizmus 201 A magyarországi autokrácia 206 A magyar kormány külpolitikája 209 Magyar hibrid? 212 Az Orbán-rendszer 215 Záró megjegyzések 218	
	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	227
	A KÖTETBEN KÖZÖLT ÍRÁSOK PUBLIKÁCIÓINAK BIBLIOGRÁFIAI ADATAI	229

Előszó

AMIKOR 2010 ŐSZÉN HOZZÁKEZDTEM a kötet első tanulmányának, a „Számvetésnek” a megírásához azzal a szándékkal, hogy minél előbb közzétegyem, mégpedig napilapban, az azóta felszámolt *Népszabadságban*, az írás főbb üzenetei már régóta kirajzolódtak bennem. Sokkal korábban, a demokrácia ismérveiről folytatott vitákban Schumpeterhez és követőihez csatlakoztam, akik szerint a demokráciát elsősorban az különbözteti meg más politikai formáktól, hogy a mindenkori kormány *leváltható* (Schumpeter, 1942/2010). Nincs szükség összeesküvésre, katonai puccsra, felkelésre, terrorcselekményekre, sem véres lázadásra vagy polgárháborúra. A leváltáshoz békés és civilizált eljárás áll rendelkezésre: a választás. A nyertes átveszi a kormányzás felelősségét, a vesztes pedig tudomásul veszi a vereséget, és eredményes kormányzást kíván a nyertesnek.

Tizenöt évvel a berlini fal összeomlása után előadást tartottam a rendszerváltás sikereiről és kudarcairól (Kornai, 2005): éppen azt tekintettem a legfontosabb sikernek, hogy végre Közép- és Kelet-Európában, a világnak ebben a sokat szenvedett régiójában is meghonosodni látszik a demokrácia. Bizonyosságul egy táblázatban foglaltam össze, hogy melyik országban hányszor ment már végbe békésen és civilizált eljárással a kormányváltás. Magyarország is ott szerepelt a táblázatban. Akármelyik pártcsoporthoz nyert, a vesztes (beleértve az első Fidesz-kormányt is) tudomásul vette a döntést. Akkor kezdtem aggódni, amikor a 2002-es választások után a vesztes nem volt hajlandó belenyugodni a vereségébe.

Új jelszava: „A haza nem lehet ellenzékben!” Az aggodalom szív-szorító szorongássá vált, amikor Orbán Viktor, ez a kőkemény akaratú politikus nevezetes kötcsei beszédében (Orbán, 2009, 4–5. o.) bejelentette: olyan rezsimet kíván létrehozni, amely akár 15-20 esztendőn át is kezében tartja a hatalmat. Nem nyugtat-tam meg magamat azzal, hogy ez csak amolyan választási mell-döngetés volt.

Az új kormányzat egy napot sem vesztegetett el a 2010-es vá-lasztási győzelem után, amely kétharmados többséget biztosított számára a parlamentben. Azonnal hozzálátott ahhoz, hogy gyen-gítse, sőt – amilyen gyorsan csak lehetett – lerombolja a fékek és ellensúlyok rendszerét. Nem volt nehéz összeszedni a tanulmány állításainak alátámasztására a vészjósló első intézkedésekről szóló beszámolókat. Módszeres áttekintésük – legalábbis a szerző szá-mára – igazolta, hogy bekövetkezett a baj: Magyarországon, első-ként a korábban a diktatúra alól felszabadult Kelet-Közép-Euró-pában, határozott intézkedések következtében megkezdődött az autokrácia kiépítése.

Láttelelet kellett felvenni, mint ahogy láttelelet ír az orvos, amikor megvizsgálja a súlyos sérültet. Nem természeti kataszt-rófa okozta a sérülést, nem is véletlen baleset; emberek okozták, előre feltett szándékkal. Az orvosi láttelelet köteles megállapítani, vajon nyolc napon belül gyógyul-e a sérülés. Habozás nélkül meg-állapíthatja, hogy a sérülés hosszú ideig nem fog begyógyulni, és maradandó károkat fog okozni. Az orvosi gyakorlatból vett ha-sonlatról a valóságos folyamatra áttérve: a történelemben elő-fordulnak ideiglenes változások, hullámszökések és ingadozások. Ha egy ideig rosszabbul mentek is a dolgok, a társadalom egészséges szervezete kiheveri. Sajnos azonban időről időre keletkeznek ir-reverzibilis károsodások. Ez történt most a mi országunkkal. Még ha valamikor véget is ér az autokratikus uralom, 2010-ben olyan folyamatok kezdődtek meg, amelyek történelmi méretekben is súlyos pusztítást és veszteséget okoznak.

Mit ér a korai vészjelzés? A tárgyilagos olvasó ellenőrizheti: a tanulmányokban jelzett aggályok sorra beigazolódtak. Egy évvel később készült el a „Központosítás és kapitalista piacgazdaság” című tanulmány. Közel három tucat példával mutatta be, hogy mennyire erős a központosítási tendencia. Előre jelezte, hogy a tendencia folytatódik majd. Ám hiába jelezte a veszélyt hat évvel ezelőtt a tanulmány. Csak nagy késleltetéssel kezdődött meg a tiltakozás. Azóta is alig telik el egy-egy hónap anélkül, hogy ne kapnánk híradást újabb és újabb központosítási jelenségekről. A napokban számolt be a sajtó arról, hogyan választják ki „felülről” egyik vagy másik középiskola igazgatóját (Magyar Narancs, 2017). Szinte hihetetlennek látszik, de mégis ez történik: egy bürokratikus központban végzik el azt a szelekciót, amelyben a tanárok, a helyi önkormányzat, a szülők és a diákok autonómiáját tiszteletben tartva kellene kijelölni az ország több ezer középiskolájának vezetőit.

Mit ér a korai vészjelzés? A tudomány világában érdemnek minősül, ha valaki elsőként ismer fel egy fontos jelenséget. Nekem most nem okoz örömet elsőnek vagy az első között lenni. Nemhogy büszkévé nem tesz, hanem elkeserít, hogy a predikciók megvalósultak, a tanulmányokban feltárt szabályosságok ténylegesen érvényesülnek.

Mit ér a korai vészjelzés? Úgy látszik, azok, akiknek figyelniük kellene, nem hallják meg. Csak nagyon későn veszik észre a bajt, amikor már sokan megértették, hogy a részleges változtatások összefüggő rendszerré nőttek össze; amikor már bebetonozták az új intézményeket; amikor a hatalom birtokosai már tömegesen leváltották a szokványos karrier útján magasabb pozíciókba került tisztségviselőket, és saját embereiket ültették a helyükre. A leválthatóság, a demokráciának ez a fundamentális problémája a közbeszéd részévé vált, de – elszürkülve, igazi jelentőségét meg nem értve – értelmezése arra szűkült le, hogy leváltható-e a Fidesz-kormány 2018-ban. Pedig a hangsúlynak azon kellene

lennie, hogy milyen az az intézményrendszer, amely garantálja a mindenkori kormány leválthatóságát. Miközben zajlanak a szócstaták a közelgő választásokról, újabb és újabb rétegek kerülnek a Fidesz uralmát fenntartó betonra.

Hány év telt el, mire felfigyeltek a demokratikus rend érvényesítését felügyelő európai szervek, hogy a magyar kormányzat rossz útra lépett, elfordul a demokráciától és az európai értékektől! Mire megértették, hogy nem elég az intézményi környezetből, a rendszer egészéből kiragadva bírálni egyetlen jogszabályt, mert az csak a rendszer egészének kontextusában érthető meg! Most kezdik érzékelni, amikor a jóval nagyobb, geopolitikai, katonai és gazdasági szempontból sokkal fontosabb Lengyelország ugyanerre az útra lépett.

A kötetben szereplő írások egy része tudományos folyóiratban jelent meg, az akadémiai publikációkban szokásos apparátussal, lábjegyzetekkel, táblázatokkal, ábrákkal és irodalomjegyzékkel felszerelve. Másik részük olyan fórumon kapott nyilvánosságot, amelyen nem szokás lábjegyzeteket írni és pontosan megjelölni a másoktól átvett adatok és gondolatok forrását, de ezeket az írásokat is hasonló kutatómunka, adatgyűjtés, irodalomtanulmányozás előzte meg. Lehet, hogy akadt volna olvasó, nem is egy, akit a téma érdekel, de nem hajlandó hosszabb írást kézbe venni. Érzékelem, hogy az sms-ek és rövid e-mailek, a *soundbite* tartamú közlések, a tévériporter kérdésére adott csattanós, tömönlatnyi válaszok korában nem mindenkinek van türelme végigolvasni egy hosszú értekezést. De még ha a kor talán túlment, túlorhant is ezen a műfajon, kitartok mellette. Meg vagyok győződve arról, hogy nemcsak látteletekre van szükség, hanem sok, alapos és részletes vizsgálaton alapuló diagnózisra is. Bízom benne, hogy – ha nem is tömegesen, de azért szép számmal – vannak és lesznek olvasók, akik készek rászánni a fáradságot, hogy elolvassanak elemző, a nehéz kérdéseket sok oldalról körüljáró dolgozatokat. Olyanok, akik a kötetben található írások fő irányával már eleve

egyétértettek, de örülnek annak, hogy segítséget kapnak saját gondolataik rendezéséhez. És kezdenek jelentkezni azok is, akik kezdetben még kételkedve fogadták az éles fogalmazásokat, de a tapasztalat meggyőzte őket arról, hogy célba találtak. A „Számvetés” megjelenése után hosszú beszélgetést folytattam egy régi, igen okos, nyitott gondolkodású tanítványommal, és nem tudtuk meggyőzni egymást. A napokban kaptam tőle levelet, amelyben ezt írta: „...teljesen igazad volt”.

Többen azt vetették a szememre, hogy a 2010 óta megjelent írásaim, amelyek – mivel nagy esélyt prognosztizálnak a jelenlegi rendszer fennmaradásának – demoralizálják a zsarnoki hatalommal szembeni ellenállást. Nem fogadom el ezt a bírálatot. Lehet, hogy vannak olyan emberek, akik csak a győztesekhez szeretnek csatlakozni. Szerencsére nem mindenki ilyen. Vesztségre álló ügyért is lehet küzdeni, ha őszintén és mélyen hiszünk az eszmékben, amelyekért kiállunk. További ellenérvem: nem állítottam és most sem állítom, hogy biztosat tudnék mondani a jövőről. Nem tartozom azok közé, akik magabiztos vátesznek hiszik magukat. Ami a nagy, sorsfordító változásokat illeti, sok példával igazolható, hogy a kortársak nem látták és nem is láthatták előre, milyen tényezők egyszeri konstellációja idéz majd elő drámai fordulatot; mikor és milyen okok következtében megy végbe az a drámai földrengés, amelytől összeomlik a zsarnokság.

Mások azt hiányolták: miért nem mondom meg az írásaimban, mit kell tenni. Nem mondom meg, mert magam sem tudom. Úgy értelmezem a szemrehányást, hogy elvárnák a bajokat elemző kutatótól, hogy adjon gyakorlati tanácsokat az eddigi kormányzat leváltásáért küzdő erőknél, mit tegyenek a győzelem érdekében. Csakhogy ez egészen más mesterség, mint amit én folytatok évtizedek óta. Keservesen okultam abból a néhány kísérletből, amikor aktívan tanácsokat próbáltam adni politikusoknak; csak azt fogadták meg, amit nélkülük is megtettek volna, és minden racionális érvelés ellenére süketek maradtak, ha az ajánlás eltért

a szándékaiktól. És ha a politikus hajlana is a tanács megvalósítására, nem biztos, hogy meg tudná nyerni a tömegek támogatását. A politikai tanácsadás nem tudomány – egy egészen más szakma, más a szemlélete, más a morálja, mint ami bennünket, kutatókat jellemez. Adva vannak a célok (és ezeket nem a tanácsadó választja meg, hanem a megbízója, a kormányon vagy az ellenzékben tevékenykedő politikai vezér vagy párt), a tanácsadó segít megtalálni az alkalmas eszközöket. Nem aszerint válogat az eszközök között, hogy melyik a legtisztább, hanem hogy melyik a leghatékonyabb. Vezérelvük: győzni kell, és nem finnyáskodni! Tudom, hogy erre a mesterségre van kereslet, de nincs hozzá tehetségem, és ha mégis megpróbálnám, állandó morális összeütközések dúlnának bennem. Mint állampolgár megszólalhat – szólaljon is meg! – a művész, a tanár, az üzletember és a tudományos kutató. De mint hozzá nem értő, dilettáns politikai tanácsadó, jobb, ha hallgat.

A kötetben olvasható tanulmányok megírásakor fontos volt számomra a tárgyilagos hangnem. Bár őszintén megvallva, nehéz visszafognom magam, mert tele vagyok elkeseredéssel és dühvel. Nemcsak azokra haragszom, akik a rosszat művelik, hanem azokra is, akik eltűrik, hallgatnak, lapulnak.

Nádas Péter recenziót írt az önéletrajzomról ezzel a címmel: „KORNAI. A függetlenség és a patriotizmus jegyében” (Nádas, 2005). Igen, patriótának vallottam magam, amikor a sok baj és visszataszító jelenség ellenére felfelé haladt Magyarország, és patrióta vagyok most is, amikor országunkért aggódva, haragosan érzékelem, hogy csúszunk lefelé a lejtőn.

A társadalomtudományban vizsgálnak politikai töltés nélküli kérdéseket. Kitűnő munkák foglalkoznak a matematikai statisztika közgazdaságtani, szociológiai és politikatudományi alkalmazásával: milyen ismérvek alapján minősíthető szignifikánsnak a modell valamelyik változója, mennyire robusztusak a számításokból levont következtetések, és így tovább. Aki ilyen jellegű cikket vagy könyvet olvas, az politikai részrehajlás nélkül foglalhat állást ab-

ban, hogy igazak-e az olvasmány állításai, vagy sem. Ám a társadalomtudományok művelőit többnyire olyan problémák izgatják, amelyek nem politikamentesek, nem értékmentesek. A kötet írásai kétségkívül az utóbbi kategóriába tartoznak. A részrehajlás kísértése nem kerülhető meg stiláris eszközökkel, tárgyilagos, nyugodt hangvétellel, mert ez *tartalmi* probléma. Ezért arra törekszem, hogy – amennyire csak képes vagyok rá – szétválasszam a *pozitív leírást* az értékeléstől. Az előbbivel szemben kizárólag azt a kérdést lehet felvetni: igaz-e a leírás? Ha nem igaz – akkor a bíráló cáfolja meg. Az itt újra közölt tanulmányok tele vannak pozitív leírásokkal. Nem olvastam vagy nem hallottam eddig olyan bírálatot, amely ezeket cáfolta volna.

Vannak értékítéleteim, és ezeket nem titkolom el. Értékrendem hierarchiájában a demokrácia, az emberi jogok védelme és további kiterjesztése a legmagasabb rendű érték.

Nem most alakult ki bennem ez az értékrend, hanem sokkal korábban. Egy előadást idézek, amelyet a rendszerváltási korszak első éveiben nyert tapasztalatok fényében tartottam huszonöt évvel ezelőtt. „A posztszocialista régióban nem is egyszer fejtik ki (ha nem is nyomtatásban, de bizalmas körben) a következő nézetet. Kifejezetten előnyös lenne, ha a szocialista rendszerről a kapitalista piacgazdaságra történő átmenetet egy autokratikus politikai rezsim vezényelné. Az átmenet anarchiával jár, ezért »törvényre és rendre« van szükség, amit csak egy keménykezű kormányzat biztosíthat. ... Nem akarom tagadni, hogy a fenti gondolatmenetnek van racionális eleme. Létezhet, különösen forradalmi mélységű, nagy társadalmi átalakulás idején, egyfajta átváltás (*trade-off*) a növekedés üteme és a demokrácia kiteljesedése között. ... Hadd tegyek ezen a helyen egy személyes hitvallást. Ha ilyen választásra kényszerülnénk, akkor inkább ragaszkodnánk a demokráciához, s annak nemcsak az eddig megszerzett vívmányaihoz, hanem továbbfejlődéséhez is – még akkor is, ha szerényebb gazdasági eredménnyel kell fizetnünk.” (Kornai, 1992, 10–11. o.)

A kötetben szereplő tanulmányok külön-külön a megfogalmazásukkor fennálló állapotot tükrözik, ahhoz az időszakhoz kötődnek, amely a mondanivalót inspirálta. Ha most sorra olvassuk a hat írást, akkor jobban érzékelhető a folyamat *dinamikája*. Mi az, ami már kezdettől fogva érzékelhető volt, és mi az, ami fokozatosan alakult ki, hol a vezetőnek és társainak tudatos tervei alapján, hol tapogatódzva, többnyire viharos sebességgel előretörve és néha hátrálva. Ezzel párhuzamosan azt is észreveheti az olvasó, hogy a szerző igyekezett lépést tartani az események menetével és pontosítani, továbbfejleszteni elemzéseinek módszertanát. Azt remélem, hogy még az az olvasó is, aki megjelenésük idején olvasta a hat tanulmányt, lényeges többletet kap azzal, hogy egy kötetbe összefűzve, egymáshoz kapcsolódva dolgozza fel újra korábbi benyomásait. Inkább kiviláglik, hogy a későbbi elemzések ráépülnek a korábbiakra; egyre élesebben érzékelhető a magyar kapitalista autokrácia működési módja. Remélem, azt is észreveszi az olvasó, hogy a szerző kész önkorrekcióna az új tapasztalatok és a viták alapján; későbbi tanulmányokban árnyaltabban, pontosabban fejt ki olyan gondolatokat, amelyeket korábban még nem látott világosan, vagy nem is láthatott az akkor rendelkezésre álló információ alapján, s így téves következtetésekre jutott.

A kötet első tanulmánya 2010 végén készült el. Azóta sok fontos esemény zajlott le idehaza és külföldön. Most is követem a fejleményeket. Ennek ellenére nem vállalkozom arra, hogy *up-to-date* tartsam a korábbi írásaimat. Hiába vállalkoznék erre most, 2017 őszén, később, néhány év múlva ismét csak egy „rég” könyvet tartana a kezében az olvasó. Néhány helyen csillaggal jelölt új lábjegyzeteket iktattam be a könyvbe – ott, ahol szükségesnek láttam egy friss fejlemény megemlítését, vagy ahol mai véleményem eltér a tanulmányban kifejtett korábitól. A pótlólagos lábjegyzetek azonban kivételek a magamnak előírt szabály alól: az olvasó az eredeti írásokat olvassa. (Azzal nem fárasztom az olvasót, hogy külön kiemeljem: hol hajtott végre a szerző és a szerkesztő apró

stiláris változtatást, vagy hol javított ki tényszerű hibát.) Bízom abban, hogy megállapításaim nagy része kiállja majd az idő próbáját. A kötetben alkalmazott módszertan pedig alkalmazható más országok és más korok rendszereinek vizsgálatára is.

Nem tudhatom, hányan olvassák majd el a *Látteleletet*, és ha elolvasták, hogyan hatnak majd rájuk az írásaim. Saját lelkiismeretemen könnyíték azzal, hogy a kötetet útjára bocsátom, és ezzel próbálok hozzájárulni a demokrácia visszaszerzéséért folytatott, hosszúnak ígérkező küzdelemhez.

[Budapest, 2017. szeptember]

HIVATKOZÁSOK

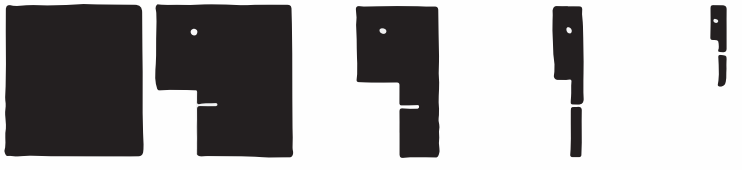
- KORNAI JÁNOS (1992): A posztoszocialista átmenet: általános áttekintés. *Európa Fórum*, 2. évf. 3. sz. 3–16. o.
- KORNAI JÁNOS (2005): Közép-Kelet-Európa nagy átalakulása – siker és csalódás. *Közgazdasági Szemle*, 52. évf. 12. sz. 907–936. o.
- MAGYAR NARANCS (2017): Leszólnak fentről. *Magyar Narancs*, augusztus 10. 3. o.
- NÁDAS PÉTER (2005): KORNAI. A függetlenség és a patriotizmus jegyében. *Holmi*, 17. évf. 8. sz. <http://www.holmi.org/2005/08/nadas-peter-kornai>.
- ORBÁN VIKTOR (2009): Megőrizni a létezés magyar minőségét. *Nagyítás*, február 17. http://tdyweb.wbteam.com/Orban_Megorizni.htm.
- SCHUMPETER, J. A. (1942/2010): *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge, London–New York.

1

Számvetés

NYOLC HÓNAPJA SINCS ANNAK, HOGY MEGALAKULT az új Országgyűlés – azóta tornádóként forgatják fel a politikai életet, az állam és a gazdaság működését a hatalomra került párt és kormány szavai és tettei. Kapkodjuk a fejünket – még magunkhoz sem térhetünk abból a megrökönyödésből, amit a tegnapi cselekmény idézett elő, és már valami új bejelentés vagy intézkedés hökkent meg bennünket. Nehéz feldolgozni magunkban az eseményforgatógot.

Álljunk meg egy pillanatra, vegyünk mély lélegzetet, és gondoljuk át! Mi is történt tulajdonképpen? Próbáljuk összerakni a sok száz részeseemény mozaikdarajaiból a változás egészének képét! Mi lett országunkból e rövid időszak alatt?

Külön tanulmányt igényelne annak elemzése, hogy hogyan jutott az ország abba az állapotba, amelyben az új kormány átvette az irányítást. Kit, melyik politikai vezetőt, melyik pártot, melyik érdekcsoportot milyen mértékben terheli a felelősség a korábbi politikai és gazdasági folyamatokért? A jelen cikk nem erről szól. Kizárólag azzal foglalkozik, amit a 2010 tavaszán hatalomra került párt és az új kormány eddig tett.

*] Debreczeni József már az egy évvel korábban megjelent könyvében megrajzolta Orbán Viktor politikai és emberi arcát. Aki a könyvét már akkor nemcsak elolvasta, hanem alaposan át is gondolta, azt nem lephette meg, milyen magatartást tanúsított Orbán miniszterelnökként (Debreczeni, 2009).

Nyolc témát tekintek át – talán ez elegendő lesz a legfontosabb változások kiemelésére. Nem törekszem új megállapításokra: egy-egy témáról szólva csatlakozom azokhoz, akik már korábban kifejtettek, esetleg sokkal részletesebben, hasonló gondolatokat. Írásom célja az összefoglaló áttekintés.

DEMOKRÁCIA

Magyarország az 1989–1990 és 2010 nyara közötti időszakban demokrácia volt. Most már nem az: a politikai formáció, amelyben élünk, autokrácia.

E kijelentés csak akkor értelmezhető, ha körvonalazom, mit értek demokrácián. Ez annál is inkább szükséges, mert e kifejezésnek sokféle definíciója létezik. A szocialista rendszer kelet-európai változatát saját hivatalos ideológiája „népi demokráciának” nevezte, és fitymálva szólt a formális „polgári demokráciáról”. A hatalom mai birtokosai is azt hirdetik, hogy uralmuk tulajdonképpen a demokrácia megtestesülését jelenti.

Nem óhajtásokból („uralkodjék a nép”) szeretném a fogalmat leveletetni, hanem a tényleges gyakorlat megfigyeléséből. Adva van az országoknak egy csoportja, amelyeket demokráciáknak szoktak nevezni. Idesorolhatók Nyugat-Európa és Észak-Amerika országai, továbbá Ausztrália, Új-Zéland, Japán. Melyek azok a közös vonások, amelyek ezeknek az országoknak a politikai szférájában ténylegesen megmutatkoznak? Nem azt tartjuk itt szem előtt, hogy írott alkotmány kodifikálja-e ezeket a vonásokat, vagy csak a hagyomány, a történelmi szokás – a lényeg az, hogy a demokráciáknak a gyakorlatban érvényesülő jellegzetességeivel van dolgunk.

A legfontosabb közös vonások a következők.

- A hatalmi ágakat szigorúan szétválasztották.

- Egyes fontos állami feladatokat olyan szervezetek látnak el, amelyek függetlenek a kormánytól.
- Az államapparátuson belül világosan elhatárolódik a politikai ki-nevezettek aránylag szűk csoportja és a munkakörét a politikai változásoktól függetlenül, megszakítás nélkül betöltő köztisztviselők és közalkalmazottak, a közszolgálat, a *civil service* széles csoportja.
- Érvényesül a „fékek és ellensúlyok” elve. Az államon belül nem kerülhet tartósan túlsúlyra egyik hatalmi ág vagy szervezet sem, mert a többi ág vagy szervezet megakadályozza ebben.
- A törvényjavaslatok parlamenti elfogadását széles körű viták és egyeztetések előzik meg. A parlamentben alapos és ennek megfelelően időigényes viták folynak a javaslatokról. Van ország, amelyekben törvények szabályozzák az előzetes egyeztetés folyamatát, de még a kötelező jogszabálynál is nagyobb erővel kényszeríti ki az előzetes vitát és egyeztetést, valamint a gondos és felelősségteljes parlamenti tárgyalást a demokratikus politikai kultúra.

Szinte hihetetlen, hogy milyen mély sebeket ütött máris az Orbán-kormány és a Fidesz a demokrácia arcán, mennyi mindent összerombolt azokból az alapvonásokból, amelyeket az elmúlt húsz év megalkotott.

A „centrális erőterben” dől el minden.

Elmaradtak a széles körű előzetes viták és egyeztetések. A parlament törvényeket sorozatban gyártó, elképesztő sebességgel működő szavazógéppé alakult.

A köztársasági elnök nem pártok felett álló, a nemzet egységét megtestesíteni hivatott egyéniség, hanem engedelmes pártkatoná.

A legfőbb ügyész kulcspozíciójába az uralkodó párt kipróbált hívét állították.

A választások felügyeletét végző Országos Választási Bizottságot megbízatásának lejárta előtt leváltották, és az új bizottságba szinte kizárólag az uralkodó párt embereit nevezték ki.